

Prof. Dr. Şiir Erkök Yılmaz'a Armağan
KAPİTALİZMİN KRİZLERİ
VE
TÜRKİYE

Editör
Ömer Faruk Çolak

Prof. Dr. Şiir Erkök Yılmaz'a Armağan
**KAPİTALİZMİN KRİZLERİ
VE
TÜRKİYE**

Editör
Ömer Faruk Çolak

Prof. Dr. Şiir Erkök Yılmaz'a Armağan
KAPİTALİZMİN KRİZLERİ VE TÜRKİYE
Editör: Ömer Faruk Çolak

Genel Yayın Numarası: 413

ISBN: 978-625-94145-7-7

1. Basım, Aralık 2023

EFLATUN Basım Dağıtım Yayıncılık Danışmanlık Yatırım ve Tic. Ltd. Şti.©2024
Efil©2024

Bu kitabın tüm hakları saklıdır.
Herhangi bir şekil ya da yöntemle çoğaltılamaz.
Sertifika No: 45550

Genel Yayın Yönetmeni: Serenay Dıraz
Grafik Tasarım: Ferhat Önder

Baskı ve Cilt:

Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Ticaret Anonim Şirketi
Beytepe Köy Yolu No.3 Bilkent, Çankaya/Ankara
Telefon: 0312 266 44 10
Sertifika Nu.: 46519

EİL YAYINEVİ

EFLATUN Basım Dağıtım Yayıncılık Danışmanlık Yatırım ve Tic. Ltd. Şti.
Bağcılar Mahallesi Şemsettin Günaltay Caddesi 283. Sokak Ata Apartmanı
No: 9/7 06670 Çankaya/Ankara Türkiye
Tel : (+90) 312 442 52 10
GSM : (+90) 541 232 00 46
<http://www.kitapsaati.com.tr> • [instagram.com/efilyayinevi](https://www.instagram.com/efilyayinevi) • [twitter.com/efilyayinevi](https://www.twitter.com/efilyayinevi)

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ..... 7

**I. Şiir Erkök Yılmaz’la Sosyal Bilimciler
Konuşuyor Röportajı..... 9**

Ömer Faruk Çolak

**II. Kapitalizmin Krizler Dünyası: “Kırmızı Pazartesi
Sendromu” 17**

Sinan Sönmez

III. Neoliberalizmden Sonra Batıda Yeni Uzlaşma Arayışları ... 40

Orhan Şimşek, Aziz Konukman

**IV. Kapitalizmin Tarihinde On Altıncı Yüzyıl Fiyat Devrimi ve
İktisadi Etkileri Üzerine Bir İnceleme 53**

Anıl Başaran

**V. Kalın Duvarlarda Derin Çatlak: Feminist İktisat (İktisada
Komşu Disiplinlerde Feminist İktisadın İzlerini Sürmek) 70**

Ufuk Serdaroğlu, Ebru Işık, Duygu Çeri

VI. Türkiye Cumhuriyeti’nin Enflasyon Serüveni..... 97

Gülen Elmas Arslan

**VII. Türkiye’de Gelir Vergisi Tarifesi Değişikliklerinin
Anlamları (1980-2023) 113**

Oğuz Oyan

**VIII. Türkiye’nin Orta Gelir Tuzağından Çıkış Stratejisi Bilim
ve Teknoloji Politikaları Olabilir mi? 140**

Ebru Arıcıoğlu

IX. Birinci Maarif Şûrası'nda Türk Yükseköğrenimi 165

Oğuz Esen

X. Covid-19 Salgın Süreci ve Sonrasında Dünya ve Türkiye Ekonomisindeki Makroekonomik Gelişmeler 179

Müslüme Narin, Nilüfer Erdem

XI. Uluslararası Ticarete Teknolojiyi Endüstri 4.0'la Okumak 212

Özge Aynagöz

XII. Türkiye'de İşteki Çalışma Süresinin Mikro Ekonomik Belirleyicileri 228

Fatih Hakan Dikmen

XIII. Aydınlanmacı Mutlakiyetçilik Kavramı Meselesi 247

Hülya Derya

XIV. Gelişmekte Olan Ülke Çok Uluslu Firmalarının Yurtdışı Doğrudan Yatırımlarının Ana Ülke Etkileri 263

Mehmet Fazıl Özkul

XV. Konut Piyasasında Döviz Kuru Etkisi..... 284

Nimet Varlık

XVI. İhracatta Çeşitlenme mi, Uzmanlaşma mı?: Türkiye İmalat Sanayi Örneği 305

Nida Ağaoğlu, Semiha Aytemiz

XVII. Gümrük Birliği'nin İthal Ürün Kompozisyonuna Etkisi 329

Filiz Elmas Saraç, Nedim Eliuz

SUNUŞ

Kapitalizm tarihi aynı zamanda krizler tarihidir. Sistem her krizde kendini yenileyerek varlığını sürdürmeyi başardı. 1929 Krizi'ni aşmada Keynes'e tutundu ve devletin ekonomiye müdahalesine izin verdi, hatta benimsedi. Bu sayede 1950-1970'li yıllarda, kapitalizm altın çağını yaşadı.

1973 Krizi, farklı bir krizdi; enflasyon ile işsizliğin birlikte olduğu stagfasyonist kriz olarak karşımıza çıktı. Bu defa yeni bir dönüşüm daha yaşandı ve Keynes kapı dışarı edilirken Monetarizm gözde okul oldu. Kapitalizm, 1973 Krizi sonrası farklı kavramları da içine alarak genişledi. Hiç şüphesiz kapitalizmle birlikte anılan en önemli kavram küreselleşme oldu.

Küreselleşmeciler gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin yurttaşlarına adeta cennetin kapılarına ulaşmayı vadetti: eşitlik, özgürlük, istikrarlı büyüme, dünyayla entegrasyon. Bu kulağa hoş gelen değerlere erişmek için kendilerince küçücük kabul edilen bir istekleri vardı: Ülkelerin dış ticarete ve sermayeye kapılarını tümüyle açmaları ve tam serbestlik tanımaları.

Doğrusu, sunulan değerler karşısında bu talepler hoş görüldü ve ülkelerin önemli bir kısmı küreselleşmeye hemen sarıldı. Zamanla küreselleşmecilerin yeni istekleri geldi: Sosyal devletten vazgeçin, özelleştirmeye gidin vb. Birçok ülke, bu girdaba bir kere girdiği için, bu yeni taleplere gönüllü olmasa da "evet" dedi.

Küreselleşme, yaklaşık otuz yıl süren bu dönemde çeşitli küçük krizlere girip çıktıysa da en büyük darbeyi 2008 Krizi'yle aldı. Üstelik kriz, sadece çevre ülkeleri değil, merkez ülkeleri, yani sermaye ihraç eden ülkeleri de vurdu. Hemen her ülkede gelir ve servet eşitsizliği arttı, borçlanma hiç olmayan düzeylere çıktı. Daha da önemlisi, bir taraftan da doğanın sermaye emrine verilmesinin bir sonucu olarak dünya iklim kriziyle karşı karşıya kaldı. İklim krizi ve gelir eşitsizliği yeni siyasal dalgalanmalara neden oldu, bu da yeni bir göç dalgasına kaynaklık etti.

Yaşanan kriz bitti gibi gözüксе de farklı alanlarda kendi dinamiği içinde devam ediyor. Türkiye de bundan payını alıyor. Kriz, ülkemizde iktisadi ve siyasi alanda etkisini her geçen gün daha da arttırmakta. Ülke ekonomisi halen Cumhuriyet tarihinin en uzun ve maliyetli krizini yaşamakta. Orta gelir tuzağına düşülmesi ve iktisat politikalarının da et-

kisiyle gelir dağılımındaki bozulma her geçen gün daha da görünür hale geldi. Bu durum ülkenin sosyal yapılanmasını bozduğu gibi eğitimden sağlığa, işgücünden toplumsal cinsiyete kadar kazanılmış haklardan geriye düşülmesine neden olmakta.

Elinizde tuttuğunuz “Kapitalizmin Krizleri ve Türkiye” başlıklı çalışma, Prof. Dr. Şiir Erkök Yılmaz’a armağan olarak hazırlanmıştır. Şiir Hoca’dan ders almak önemlidir. Ders öğretici olduğu kadar yorucudur. Çünkü Hoca zorlar, tempolu okumanız gerekir.

Değerli Hocam sadece iktisat alanında değil, edebiyat alanında da yetkin bir yazardır. Ülkemiz öykücülüğünde önemli bir yere sahiptir. Şiir Yılmaz aynı zamanda eğilmez bükülmez bir akademisyendir. Kendisi Gazi Üniversitesi İktisat Bölümü Başkanlığını yürütürken ben de yardımcılığını yaptım. Hoca’nın bölümün yapısını korumak için verdiği mücadeleye en yakından tanık oldum. Günümüzde birçok akademisyen benzer bir davranışı göstermediği için akademi dünyası politikacıların insafına kalmış durumda.

Kitapta başta kriz olmak üzere küreselleşme sürecinde Türkiye ekonomisine ilişkin yazılar bulacaksınız. Çalışmaya katkı veren akademisyenlerin bazıları benim gibi Şiir Yılmaz’ın öğrencisi oldu. Bundan dolayı kitaba emek vermek bizim için ayrıca keyif vericiydi.

Değerli okurlar kitap on sekiz bölümden oluşmakta. Farklı üniversitelerden yirmi üç akademisyen kitaba katkı verdi. Tüm akademisyen dostlara verdikleri emek için çok teşekkür ediyorum.

Öğrencisi olmakla gurur duyduğum Prof. Dr. Şiir Erkök Yılmaz, binlerce öğrenci yetiştirdi. İktisat alanında hep öğretici oldu. Kendisine öğrencileri ve akademisyen dostları adına iyi ki varsınız, diyorum. Akademi dünyasına verdiği emekten dolayı da teşekkür ediyorum.

Ömer Faruk Çolak

21 Aralık 2023

Çayyolu/Ankara

I. Şiir Erkök Yılmaz'la Sosyal Bilimciler Konuşuyor Röportajı¹

► **Ömer Faruk Çolak:**
Siz bir koltukta iki karpuz taşıyorsunuz. İktisatçı kimliğinizin yanında öykü ve roman yazarısınız. Şiir Yılmaz'ın eğitim süreci nasıl geçti? İki kimliğinizin altında yatan olgular nelerdir?

- **Şiir Erkök Yılmaz :** Lisansüstü eğitimi saymazsak lisans düzeyinde her ikisinin de eğitimini almadığımı söyleyebilirim. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde Diploması ve Dış Münasebetler (bugünkü adıyla Uluslararası İlişkiler) bölümünü bitirdim. Tabii gördüğümüz dersler arasında İktisat dersleri de vardı. Bu arada Uluslararası İktisat dersini de Besim Üstünel hocamızdan almıştık. Ama o zamanlar iktisatçı olmak, hele hele iktisat hocası olmak gibi bir hedefim yoktu. Fakülteyi bitirince Dışişleri Bakanlığı'na girip diplomat olacaktım. Diplomat olunca dünyayı daha iyi tanıma olanağı elde edeceğimi düşünüyordum; yazarlığımı katkı sağlayacak bir meslek olarak düşünüyordum diplomatlığı... Yazar olarak doğduğumun farkındaydım sanki. Oysa edebiyat eğitimi de almadım. Annem edebiyat hocası olduğu için dünya edebiyatıyla erkenden tanıştığımı ve seçkin eserler okuduğumu, çok okuduğumu belirtmeliyim. Öykü ve şiir denemelerim lise çağlarından itibaren başlamıştı. İçimde bir ses bana hep yazar olduğumu fısıldıyordu. Yazarlıktan asla vazgeçmeyecektim. Diplomat olmayı da yazarlığımı bütünleyecek bir meslek olarak düşündüğüm için seçmiştim. Kolej mezunu olmadığım için yabancı dil konusunda kendimi hep yetersiz hissetmişimdir. Bu eksikliğimi tamamlamak için lise yıllarımda Amerikan Kültür'ünde kurslara giderdim. Çeviri kursuna gittiğim sırada çok kısa bir süre için Bilge Karasu öğretmenim oldu. Bilge Karasu'dan ders almayı aklıma

1. Bu yazı İktisat ve Toplum Dergisi'nin 116. Sayısında yayımlanmıştır.

koymuştum. Fakülteyi bitirince kendisinden ders almak istediğimi söyledim. Böylece çeviri derslerim başlamış oldu. Bilge Karasu her hafta İngilizce kompozisyon yazıp getirmemi istiyordu. Ben de içimde birikmiş öyküleri yazıp duruyordum, üstelik yabancı bir dilde. “Türkçe yazdıklarınız var mı?” diye sordu bir gün; ben de dört öykü ile kapısını çaldım. Böylece Bilge Karasu yazı atölyesinde yazarlık eğitimi (!) başlamış oldu. Bu arada Dışişleri Bakanlığı’na giriş sınavı açılmış, ben dil sınavını kazanmıştım ama bilim sınavında başarısız oldum. Bu başarısızlık sonrası açılan her sınava hazırlanan, giderek morali bozulan biri olarak yalnızca öykülere ve Bilge Bey’in yüreklendirmelerine tutunarak bir buçuk yıl harcadım. Ankara İktisadi ve Ticari Bilimler Akademisi’nde asistanlık sınavı açıldığını duyunca oraya da başvurduğum, kazandım ve Prof. Dr. Vamık Toprak hocanın asistanı oldum. Vamık Toprak uluslararası İktisat dersi okutmaktaydı; ben de o kürsüde (İktisadi Gelişme, Kalkınma ve Uluslararası İktisat gibi uzun bir ismi vardı) asistan olarak işe başladım. Bilinçli olarak iktisat öğrenmeye asistan olduktan sonra giriştim. Açık söylemek gerekirse hiç keyif de almıyordum ama öykü yazmak, öyküleri bastırmak anlamına gelmiyordu. Basıldığında da hiç karın doyurmuyordu. Bir mesleğim olmalıydı ve iş yeri, iş arkadaşları, çalışma koşulları açısından AİTİA’daki ortamı sevmiştim; her şeyden önemlisi Vamık Hocamı çokook, pek çok sevmiştim. Vamık Hoca kelimenin tam anlamıyla hoca, kelimenin tam anlamıyla insandı. Başka bir iş düşünemezdim, AİTİA’da kaldım. Ancak iktisat eğitimimdeki eksiklik duygusu hiç yakamı bırakmadı. Kendimi bir türlü iktisatçı olarak görmüyordum. Diyebilirim ki bütün meslek yaşantım iktisattaki boşluklarımı gidermeye yönelik çabalamalarla geçti. Kafamda başından beri teknoloji ile iktisat arasındaki ilişkiyi çözmek vardı. Ancak okuduklarımdan hareketle bir yere varamıyordum. O sırada İngiltere Hükümet bursuna başvurup doktora öncesi çalışma yapmak üzere İngiltere’ye gittim. Sussex Üniversite-

si'nde SPRU (Science Policy Research Unit) adlı birim tam da benim ilgilendiğim konularda çalışmalar yapmaktaydı. Orada Charles Cooper'ın yanında doktora tezime iyi kötü bir şekil verdim. Ne yazık ki burs bir yıllıktı ve yurda dönüş yaptım. Doktora tez çalışmam teknoloji seçimi ve işlendirme sorununu ele almaktaydı. Doçentlik tezimi enflasyon üzerine kaleme aldım. Vamık Hocamın emekli olması üzerine uluslararası iktisat dersleri bana kaldı; çalışmalarım dış ticaret kuramları, dış denge sorunları gibi alanlarla kaydı. Bu arada rant arayışları da ilgimi çekti ve o alanda da kalem oynattım. Bütün bu daldan dala atlayışların tek bir amacı vardı: İktisadı bilmiyordum ve öğrenmem gerektiğine inanıyordum. Son olarak ilk göz ağrım olan teknoloji konusuna yeniden dönmek istedim. Teknoloji-iktisat ilişkisini irdeleyen Yenilik Ekonomisi kitabı böylece ortaya çıktı. Bu kitap da ister istemez yeni soru ve sorgulamaları beraberinde getirecek gibi görünüyor. İktisadı meslek edinmeseydim, daha çok yazan, daha ünlü bir yazar olabilirdim belki... Ancak bir meslek edinince o mesleğin hakkını vermek boynumun borcu oldu. Kendimi hâlâ iktisatçı olarak göremiyorum. Örneğin matematik öğrenmeye fırsatım olmadı. Oysa matematik çok daha az ve öz anlatım olanağı verebilirdi. Ekonometri konusunda da cahilim. İleri sürdüğüm savları ekonometrik olarak desteklemek isterdim doğrusu. Olmadı. Bildiğim tek dilde, Türkçe kitaplar yazdım. İktisat alanında yazdıklarım edebiyat alanımı daraltmadı, diyemem. Neyse ki bu konuda şanslıyım. Tanrı karşıma başta Bilge Karasu olmak üzere, çok yetkin sanatçılar çıkardı. Sait Maden, Muzaffer Buyrukçu, Mustafa Şerif Onaran, Enis Batur gibi... Edebiyatçı olarak on yıllık aralarla eser vermiş olsam da yazdıklarım hep beğenildi, desteklendi, hep ayrı bir yere kondu; kendine özgü, özel yapıtlar olarak değerlendirildi. Çok şanslı olduğumu düşünüyorum. Çünkü çok güzel insanlarla karşılaştım ve güzellikler yaşadım.

- ▶ Dünya ekonomisi arka arkaya krizler yaşıyor. Bu krizler iktisat teorisinin de krizi değil mi?
- ▷ İktisat teorisini mikro ve makro derslerinde okutulanlar olarak ele alırsak krizden değil, iflastan söz etmemiz gerekir. Mikro derslerinin ana eksenini neoklasik iktisat, makro derslerinin ana eksenini Keynesyen iktisat oluşturuyor. İkisi de özünde ekonomik hayatın, doğal akışına bırakıldığında, kendiliğinden dengeleneceği düşüncesine dayanır. Yani kriz ya piyasa başarısızlıklarından ya da ücret/

fiyat katılıklarından kaynaklanır. Bu gibi durumlar geçicidir, arızîdir. Oysa iktisatçı olduğumdan beri adı değişse de – finansal kriz, bankacılık krizi, küresel kriz, bölgesel kriz vs.- krizlerin hiç eksik olmadığını görüyorum. Üstelik yaşadığımız en son kriz (2008 Küresel Krizi) sermaye başta olmak üzere mal, hizmet ve emek piyasalarının serbestleştiği bir dönemde patlak verdi. Bence tüm krizlerin ortak noktası aynı: Sunum bolluğu ve istem kısıtı. Bunun da geri planında kâr hırsına bağlı olarak yaşanan sermaye/emek çelişkisi yer alıyor. Kapitalizm (başta ABD ve AB olmak üzere) küresel çapta üretim zincirleri oluşturarak becerili ve ucuz işgücünü kullandı ve kâr oranlarındaki düşmenin önüne geçebildi bir süre için. Ancak yeni ve kendine rakip üretim odakları (başta Çin olmak üzere Doğu ve G. Doğu Asya) ortaya çıkınca kâr oranları ister istemez yeniden törpülenmeye başladı; kâr oranları törpülenmeye başlayınca sistem kendini yenileyemez duruma düşüyor ve kriz dediğimiz şey patlak veriyor.

- ▶ Kriz aynı zamanda kapitalizmin krizi ise sistem nerede tıkanı? Yoksa sistem Marks'ın ifade ettiği gibi krizi kendi içinde mi barındırıyor?
- ▷ Kapitalizm istem eksikliğinin üstesinden gelecek mekanizmaları çoktan icat etti: Kamu harcamaları, yığın üretimden esnek üretim tarzına geçiş, moda denilen doping vs. Finansallaşmaya da ben aynı gözlükle bakıyorum. Finansallaşma kendi iç dinamikleri ile tatlı kâr fırsatları yarattı; öyle ki sanayileşme unutuldu, yaratılan katma değerlerin çok ötesinde harcama ve tüketim kalıpları kitlelere benimsetildi. Reel ekonomiden kopukluk aşırı düzeylere varınca döviz şokları, banka iflasları, finans piyasalarının çökmesi peş peşe sökün etti. Üstelik yaşananlar tek bir ülke veya bölge ile de sınırlı kalmadı. Küreselleşme adı verilen süreç krizin de küresel boyutta yaşanmasına yol açtı. Küreselleşme kapitalizme içkin sermaye/emek çelişkisinin küresel boyutta yaşanmasına yol açmakta. Bir yanda açlıkla pençeleşen yoksul bir dünya, diğer yanda kapitalist üretim zincirine eklemlendiği ölçüde ayakta kalabilen ve hızla daha çok sömürü olanakları yaratmaya çalışan gelişmekte olan veya gelişmiş ülkeler. 2008 Krizi'nin küresel kriz olarak adlandırılmasının nedeni ABD'nin küresel çapta oluşturduğu üretim ve ticaret ağının tüm ülkeleri az veya çok krize sürüklemesidir.

- ▶ Yaşanan krizde teknolojinin de payı var mı? Eğer öyle ise Schumpeter'in "yaratıcı yıkım" tezi çöktü mü?
- ▷ Her yeni teknoloji sermaye/emek ilişkisine yeni bir boyut katar ve yeni kâr fırsatları yaratarak Marx'ın sözünü ettiği kâr oranlarındaki düşme eğilimini durdurur, hatta geriletir ama yine Marx'a göre sermaye/emek çelişmesini tamamen ortadan kaldıramaz. Schumpeter de teknolojinin, sunduğu yeni kâr fırsatları ile kapitalizmin çöküşünü engelleyeceğine inanır. Schumpeter'e göre kapitalizmin krizi ancak

yeni teknolojinin sunacağı yüksek kâr fırsatları ile önlenebilir. "Yaratıcı yıkım" tezinin çöktüğünü düşünmüyorum. Ancak yaratıcı yıkım nerede başlar, nasıl biter; bir başka deyişle Schumpeter'in sözünü ettiği döngüleri doğru saptamak mümkün mü? Nasıl mümkün? Bilemiyorum. Bilişim teknolojilerinin yaygınlaşması ile yaratıcı yıkım döngüsünün sonuna geldiğimizi ileri sürebiliriz. Öte yandan bilişim teknolojilerinin genetikle etkileşimi yeni ve çok çarpıcı gelişmelere gebe. Belki yaratıcı yıkımın devam ettiği bir süreci yaşamaktayız. Belki de yeni bir dalganın başlangıcındayız. Bu çarpıcı gelişmelerin etkilerini de özellikle işgücü piyasalarında, iş ilişkilerinde ve ağırlaşan işlendirme sorunları biçiminde yaşayacağız. Ne yazık ki yaratıcı yıkım ekonominin tüm kesimlerini aynı ölçüde göndermiyor.

Biz eskiden işçi sınıfından bahsediyorduk, şimdi de prekarya sınıfı ortaya çıktı. Bu değişim, yaşanan salgın krizini de düşündüğümüzde, ekonomide yeni çalışma biçimlerinin (evde çalışma gibi) etkinleşmesine neden olur mu? Bunun küresel ölçekte etkisinin artması gelir dağılımını nasıl etkiler?

Yaşadığımız pandemi işyerine uğramadan da pekâlâ iş yapılabilceğini, hatta daha bile verimli çalışılabileceğini gösterdi. Zaten böyle bir eğilim vardı, pandemi sonrası bunun güçlenerek devam etmesi gündeme gelebilir. İşçinin yerini robotların alacağı bir çağa adım atmaktayız. Ucuz işgücü bir çekim merkezi olmaktan çoktan çıktı.

Buna karşılık beceri sahibi olmak, beceriyi makinelerle tamamlamak aranan bir özellik. Beceri yönelimli ticaret, beceri yönelimli büyüme gibi modeller sıklıkla karşımıza çıkmaya başladı bile... Bu da yoğun göç dalgalarının yaşandığı dünyamızda nelere yol açar; kestirmesi zor ve korkutucu. Köle emeğine dönüş ile robotlaşmayı aynı anda yaşayabiliriz. Ne işe yaradığını, daha doğrusu yarayıp yaramadığını bile bilmeyen kitleler kim ne iş verirse onun kulu kölesi olmaya hazır beklemekte. Bu da sadaka kapitalizmin elini güçlendirmekten başka bir işe yaramıyor. Sosyalist söylemlerin yerini popülizmin alması rastlantı olmasa gerek.

- ▶ Türkiye'de iktisat eğitimine ilgi ciddi biçimde azaldı. Bunun nedeni sizce uygulanan eğitim politikaları olabilir mi?
- ▷ Yalnız iktisat eğitimine değil bence genelde eğitime ilgi azaldı. Tam da kültür ve eğitime en çok gereksinim duyulması gereken bir çağda, eğitimi ihmal ederek, kalitesini düşürerek, eğitilmiş bireyleri adeta cezalandırarak bu konuda büyük bir başarıya imza atıyoruz. Bütçede eğitime ayrılan kaynaklara baktığınızda içinizin acımaması mümkün değil. Piyasa güçlerine terk edilen eğitim, kolay yoldan diploma veren okulların tercih edilmesine yol açıyor. Giriş sınavlarında yaşanan şaibeler, sınav sisteminin sürekli daha az nitelikli öğrencileri kayırmaya yönelik olarak düzenlenmesi beyin göçünü beraberinde getiriyor. Bir zamanlar üniversiteye giriş sınavlarında alınan puanlar yalnızca bilgiyi değil algı düzeyini de ölçmeye yarıyordu. Bugün sağlık, eczacılık gibi alanlarda azımsanmayacak başarılarla imza atıyorsak bunu geçmiş dönemlerde yapılan dürüst yerleştirme sınavlarına borçluyuz büyük ölçüde. Oysa giderek bozduğumuz sınav ve sınıf geçme sistemleri ile öğrencilerin algı düzeyini yükseltmek şöyle dursun, algı düzeyini baskılamakta ve geriletmekteyiz. PISA test sonuçları algı düzeyi düşük gençler yetiştirdiğimiz en önemli kanıtlarından biri. İşin kolayına kaçan, eğitimi gündelik çıkar beklentisi ile ölçen bir nesil ile karşı karşıyayız. Bunun bedelini ne yazık ki çok ağır ödeyeceğiz.

İktisat eğitimi özelinde konuşacak olursak ekonomi ve ekonometri dallarının ayrı, bağımsız bölümler olarak düzenlenmesi son derece yanlış olmuştur. Neyi sorgulaması ve ölçmesi gerektiğini öğrenen iktisat öğrencileri ölçme yöntemlerinden habersiz. Ölçme yöntemlerini öğrenen ekonometri öğrencileri ise neden sonuç ilişkilerini belirleyen iktisadi etmenlerden habersiz. İktisat ile maliyenin

iki ayrı disiplin olarak örgütlenmesi de iktisat politikalarının nasıl, kimler tarafından uygulanacağı konusunda boşluk yaratmıştır. İktisat öğretisi ne işe yaradığı belli olmayan bir bilgi yığınına dönüşmüş durumda. Bunu bir de matematik diliyle ifade etmeye kalktığınızda yabancı dilde doğru cevapları ezberleyerek doğru cevap şıkkını karalayan öğrenciler gibi iktisatçılar yetiştirmiş olmaktadır. Aynen yabancı dilde eğitim gibi, iyi bir yabancı dil eğitimi ve matematiksel düşünme yeteneği kazandırmadığınız sürece eğitimin içeriğini boşaltmış olmaktan başka bir şey yapmıyoruz.

- ▶ İktisat politikalarının yaşanan sorunları çözmede yetersiz kalması iktisadı arkaik bir bilim dalı haline getirir mi?
- ▷ İktisat eğitimi neye yarar? Bunu iktisat bölümü öğrencilerinin anladığına ihtimal vermiyorum. Mikro iktisat derslerinde okutulan firma teorileri çok daha kapsamlı ve gerçekçi olarak işletme derslerinde ele alınıyor. Makro derslerinde anlatılanların uygulama alanı bütçe ve maliye politikalarında somutlaşıyor. İktisat bu koşullarda neye yarar? Büyüme, kalkınma, dış ticaret kuramlarında anlatılanları uygulayacak bir kamu otoritesi var mı?

İktisat her şeyden önce sınırlı sayıda seçenek arasında yapılan bir tercih işlemidir ve her tercih, beraberinde diğer tercihlerden vazgeçilmesini gerektirir. Kuramlar, varsayımlar altında kendilerini doğrularken, belli bir çıkış yolunu (politikayı) benimsetirler. Bu politika sanıldığı gibi herkese yarar sağlamaz. Yararlandırılanlar arasında da

bir tercih söz konusudur. İktisadı, sosyal sınıflar temelinden soyutlayarak ortaya atılan kuramlar gerçekte iktisat değil, masal anlatmaktadır. Ne yazık ki Anglo-Amerikan literatürüne göre anlattığımız dersler iktisadı neo-klasik iktisat okulu ile sınırlandırmakta ve biraz da Keynesyen iktisattan izler taşımaktadır. Öğretim üyeliğim sırasında birinci sınıfta öğrencilere İktisadın Evrimi dersinin konulması için çok çaba sarf ettim ve böyle bir ders bizim programımızda

yer almıştı. Uluslararası iktisat derslerimi de bir tür doktrin dersi gibi anlatmaya özen gösterdim. İstedim ki öğrencilerim tek bir iktisat okulunun mantığı çerçevesinde iktisadı öğrenmesinler. “Bir sürü adam var, hangisi doğru söylüyor şaşırıyoruz”, “Kusura bakma Hocam, adamları karıştırmışım!” yakınmaları ile karşı karşıya kaldım. Belki bu öğrencilerim bilimde tek bir doğrunun olmayacağı, her doğrunun ancak belli koşullar altında geçerli olacağını zaman içinde fark etmişlerdir. Yazdığım bütün kitaplarda –karınca karınca- göstermek istediğim ve yaptığım bu oldu. İktisadı ne zaman sevdim? İktisadi düşüncenin içine süzüldüğüm ve kuramların sınıfsal temelini çözdüğüm zaman iktisattan tat aldım. Bu tadı maalesef öğrencilerimize, özellikle lisans düzeyinde, aktarabildiğimizi sanmıyorum. İktisat arkaik bir bilim dalı olmuşsa, oluyorsa nedeni eğitim biçimimizdir.

II. Kapitalizmin Krizler Dünyası: “Kırmızı Pazartesi Sendromu”

Sinan Sönmez¹

Geçmişteki Krizler: Kısa Bir Not

İlk ekonomik ve/veya finansal kriz nerede ve hangi tarihte patlak verdi?

Carmen M. Reinhart ve *Kenneth S. Rogoff*’un finans krizlerinin tarihsel panoramasını çizdikleri makalede (Reinhart ve Rogoff, 2008), ilk krizin İngiltere’de 1340 tarihinde ortaya çıktığı belirtilmektedir. İngiltere’nin dış borç yükümlülüğündeki aksama krize yol açmıştır. Bu tarihten on sekizinci yüzyılın sonlarına uzanan zaman diliminde Avusturya, Fransa, İngiltere, İspanya, Portekiz ve Prusya’da yaşanan toplam yirmi krizden on dokuzu dış borçtan kaynaklanmıştır. Fransa (8) ve İspanya (6) krizlerin sıklıkla görüldüğü ülkeler olarak ön plana çıkmaktadır.

Krizlerin belirli aralıklarla ivme kazanması ve yaygınlaşması rastlantısal değildir. Birinci sanayi devrimini takiben kapitalist sistemin yerleşme ve yaygınlaşmasıyla birlikte sermaye birikim rejimi de yeni nitelikler kazanmaya başlamış, bu bağlamda dünya ekonomisi 1815 sonrasında belli açılardan niteliksel olarak dönüşüm sürecine girmiştir. Dönüşümü ateşleyen etken, sanayideki üretkenlik artışının önce Büyük Britanya, sonralarda birçok Avrupa ülkesinde gerçekleşmesidir. Dönüşüm zamana yayılarak toplumsal dokuyu, çalışma koşullarını, uluslararası ekonomik düzeni ve yönetim biçimini etkilemiştir. Britanya gerek geniş coğrafyaya yayılmış imparatorluk gerekse planlanmamış yeni liberal düzenin mimarı olarak hegemonyacı ile emperyal politikalar arasındaki tercihinde, hegemonyanın şekillendirdiği bir çözüme ulaşmıştır. Dolayısıyla 1825’de Büyük Britanya’da ilk aşırı üretim krizi belirmesi şaşırtıcı değildir. 1836 kriziyle birlikte halkaya ABD’de eklemiştir. 1847’de beliren kriz yaklaşık olarak tüm Avrupa ülkelerini sarmalamıştır. Aradan on yıl geçtikten sonra, 1856’de ilk kez küresel boyutlara ulaşan yeni bir kriz ortaya çıkmıştır. Tüm ülkeler krizin etkisi altında kalmıştır; imalat sanayiinde üretim dramatik boyutta azalmış, tüketim gerilemiş ve işsizlik hızla tırmanmıştır. Yerel çaptaki krizler bir yana, 1873’de Avusturya ve

¹ Prof.Dr. Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi (e) öğretim üyesi.
hsinansonmez@gmail.com

Almanya’da patlak veren ve tüm dünya ülkelerine yayılan kriz 1879 yılına dek etkilerini sürdürmüştür. 1873 krizi kapitalizmdeki hızlı dönüşümün habercisi, göstergesi ve yeni düzenleme rejiminin başlangıcı olarak değerlendirilebilir. Dönüşüm sanayi ile bankacılık sektörlerinde yoğunlaşma ve sanayi sermayesi ile banka sermayesinin bütünleşmesiyle somutlaşmaktadır (Sönmez,1998,2005). 1840’larda başlayan genişleme ve sermaye birikiminin istikrarlı döneminin son bulduğu 1873 krizi, tekelciliğe geçişi sağlayan yeniden yapılanmayı yansıtmaktadır. Kar haddinin tepetaklak olmasına çözüm sermayenin merkezileşmesi ve tabanını dünya çapında yaymasında aranmış, tekelci firmalar giderek daha fazla artı değere sahip olma sürecini başlatmış ve dünyayı fethetmeye soyunmuştur. Bu yapısal dönüşüm karların yükselmesini sağlamıştır. Nitekim 1890-1914 kesitinde finans ağırlıklı tekellerin dünya çapında egemen oldukları bir *belle époque*² yaşanmıştır. Bu dönemde sömürgeciliğin *uygarlık taşıma* işlevine sahip olduğu ve sermayenin uluslararası düzlemde egemen olmasıyla birlikte barışın sağlanacağı söylemi yaygınlaştırılmış, üstelik bu söyleme Avrupadaki sosyal-demokrat işçi hareketi katılmıştır. Bu bağlamda 1900-1903 krizi “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” deyiimiyle simgelenen serbest rekabetçi kapitalizmden emperyalist döneme geçişte köprü görevini üstlenmiştir.

1873 sonrasında başlayan toparlanma süreci 1914’te patlak veren ilk dünya savaşı ile sonlanmış, *savaş ve devrimler* çağı başlamıştır. Finans ağırlıklı tekellerin *belle époque*’u restore etme strateji ve politikası 1929 finansal çöküşünü ateşlemiş ve kapitalist dünyada istikrar arayışı ilk savaştan yirmi yıl sonra çıkartılan yeni bir paylaşım savaşına dek sürmüştür. Dilimizde *büyük buhran* olarak adlandırılan, geçmiş krizlerden kapsam ve etki yönünden farklı boyut ve nitelikteki kriz, Ekim 1929’da ABD’de borsanın çöküşü ile patlak vermiş ve yıkıcı etkileri, 1933’ün ikinci yarısına kadar artarak sürmüştür. Krizin boyutlarını görebilmek için birkaç göstergeye başvuralım: Üretim ABD’de yüzde 46, Almanya’da yüzde 41, Fransa’da yüzde 32, Büyük Britanya’da yüzde 24 azalmıştır. Sanayi işletmelerinin stokları ABD’de yüzde 87, Almanya’da yüzde 64, Fransa’da yüzde 60, Büyük Britanya’da yüzde 48 oranında değer kaybına uğramıştır. 1933 yılında otuz iki kapitalist ülkedeki 30 milyon işsiz 14 milyon ABD’de bulunmaktadır. Nitekim bu ülkede 1929’da yüzde 3,2 olan işsizlik oranı 1932’de 24,9’a tırmanmış, aynı tarihlerde GSYH 103,6 milyar dolardan, 56,4 milyar dolara gerilemiştir. Dow Jones indeksinin seyri Borsadaki çöküşü ortaya koymaktadır; Eylül 1929’da 381,17 olan indeks (ortalama) Temmuz 1932’de 41,22’ye gerilemiştir (The Great

2. Güzellikler Çağı: Fransa’da 1871-1914 arasında bilim ve sanatta yaşanan parlak günleri simgeleyen deyim.